ISSN 2664-2212

УДК 343.34

Прудковська М. Р.,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ДІЯННЯ

ЗНАЧЕНИЕ ОБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРИ ОПРЕДЕЛЕНИИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОПАСНОСТИ ДЕЯНИЯ

VALUE OF THE OBJECT OF CRIME DURING THE DETERMINATION OF PUBLIC DANGER OF ACTION

Анотація: *проводиться огляд найпоширеніших концепцій об'єкта злочину в теорії кримінального права; досліджується об'єкт злочину як показник суспільної небезпеки посягання; вирішується питання чи змінюється суспільна небезпека злочинів з урахуванням об'єкта залежно від частоти посягань; розглядається вплив предмета злочину та потерпілого на суспільну небезпеку посягання.*

Ключові слова: *суспільна небезпека, злочин, об'єкт злочину, предмет злочину, потерпілий.*

Аннотация: *проводится обзор самых распространённых концепций объекта преступления в теории криминального права; исследуется объект преступления в качестве показателя общественной опасности посягательства; решается вопрос изменяется ли общественная опасность преступлений с учетом объекта в зависимости от частоты посягательств; рассматривается влияние предмета преступления и потерпевшего на общественную опасность посягательства.*

Ключевые слова: *общественная опасность, преступление, объект преступления, предмет преступления, потерпевший*.

Annotation: *examined most common concepts of object of crime in the theory of criminal law; investigated an object of crime as an indicator of public danger; decided the question if social danger of crimes is changing according to the object depending on the frequency of crimes; considered the influence of a subject of crime and a victim on the social danger of crime.*

Keywords: *public danger, crime, object of crime, crime subject, victim*.

Вступ. Законодавець виходить із системно-діалектичного розуміння суспільної небезпеки злочину в цілому, кожна із складових якого несе в собі «свій» заряд соціально шкідливих властивостей [10]. Визначати суспільну небезпеку слід з урахуванням місця соціальних цінностей, на які посягає певна група діянь, їх ієрархії соціальних цінностей, що визначаються об'єктом кримінально-правової охорони; «ураженості» такого об'єкта чи його окремих елементів та утворення в ньому негативних змін; виду й розміру наслідків як результату вчиненого суспільно небезпечного діяння; способів вчинення такого діяння, його знарядь, засобів, обстановки, місця, часу, характеристик особи, яка вчинила діяння, форм і видів її вини та інших об'єктивних і суб'єктивних ознак діяння [2].

Таким чином, при визначенні суспільної небезпеки злочину необхідно враховувати всі елементи складу злочину. При цьому варто відзначити те, що одні ознаки складу злочину впливають на наявність та ступінь суспільної небезпеки, натомість інші – самі по собі не впливають, але в сукупності з іншими ознаками свідчать про наявність суспільної небезпеки.

Таким чином, дослідження значення об'єкта злочину при констатації наявності суспільної небезпеки та визначенні її ступеня потребує віднайти різницю між суспільною небезпекою посягань на один та одночасно кілька об'єктів кримінально-правової охорони та вирішити питання чи змінюється суспільна небезпека злочинів з урахуванням об'єкта залежно від частоти посягань.

Постановка проблеми та аналіз літературних джерел. У кримінально-правовій літературі об'єкт злочину досліджували такі науковці, як: П.П. Андрушко \[1], М.Й. Коржанський \[6], Г.П. Новосьолов \[13], В.Я. Тацій \[14], В.М. Трубников \[15], Є.В. Фесенко \[17] та ін. Певну увагу цьому питанню приділяли також С.Б. Гавриш \[3], В.В. Гальцова \[4], О.М. Готін \[5], С.Я. Лихова \[9]. Однак об'єкт злочину як показник суспільної небезпеки посягання не був предметом окремого дослідження у теорії кримінального права.

Основною **метою цієї статті** є з'ясування значення об'єкта злочину при визначенні суспільної небезпеки діяння.

Результати досліджень. Об'єкт злочину є одним із найважливіших показників суспільної небезпеки злочину, його якісною характеристикою. Він визначає соціальну і юридичну сутність злочинів, їх об'єктивні та суб'єктивні ознаки; дає змогу встановлювати межі кримінальної відповідальності; правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння; розмежовувати суміжні злочини; відрізняти злочинні діяння від не злочинних [4]. Адже передусім суспільна небезпека визначається значенням для суспільства тих об'єктів, на які посягає злочинець. Так, посягання на життя більш суспільно небезпечне, ніж посягання на здоров'я потерпілого [8, с. 228].

Вчення про об'єкт є одним із найважливіших, основних, а також найскладніших і найпоширеніших у науці кримінального права. Мабуть, із жодного іншого питання в теорії кримінального права не зустрічалося настільки різних, а в деяких випадках і прямо протилежних позицій, ніж з окремих питань, пов'язаних з проблемою об'єкта [6, с. 24].

Аналіз кримінально-правової літератури дозволяє виділити наступні найпоширеніші концепції об'єкта злочину в теорії кримінального права:

1) об'єкт злочину – суспільні відносини (М.Й. Коржанський, В.Я. Тацій) [6, с. 24; 14, с. 14];

2) об'єкт злочину – соціальні цінності (Є.В. Фесенко, П.С. Матишевський, П.П. Андрушко) [17, с. 75; 7, с. 125; 1, с. 60];

3) об'єкт злочину – правове благо (С.Б. Гавриш) [3, с. 57];

4) об'єкт злочину – правовідносини (С.Я. Лихова, О.М. Готін) [9, с. 79; 5, с. 9–10];

5) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу (Г.П. Новосьолов) [13, с. 39];

6) подвійний об'єкт злочину: первинним об'єктом злочинного посягання є суспільні відносини (соціальна оболонка);

7) вторинні об'єкти – блага, цінності та інші сфери життєдіяльності людей, що знаходяться всередині соціальної оболонки (М.В. Трубніков) [15].

Є позиція, що об'єктом будь-якого правопорушення, в тому числі й злочину, є норма права. Використання нормативних категорій при визначенні суті соціальних благ, що зазнають шкоди в результаті злочинних посягань, не має під собою методологічної основи. Окремі нормативні категорії – правові норми, закон, правовідносини – є всього лише зовнішня юридична форма закріплення фактичних суспільних відносин. Суспільна небезпека злочину не полягає в посяганні на юридичні форми. У злочині не можна бачити лише порушення правової норми, закону [10, с. 77].

Крім цього, варто відзначити те, що на сьогоднішній день у юридичній літературі не надається перевага жодній з викладених вище концепцій. Така ситуація виникла через те, що в останні роки з'явилося багато сучасних концепцій, що стосуються того, що розуміти під об'єктом злочину, хоча й донедавна найпоширенішою була позиція, відповідно до якої суспільні відносини виступають об'єктом злочину, але її в останні роки почали все частіше критикувати.

Як правильно зазначає П.П. Андрушко, проблеми концепцій об'єкта злочину не є «нерозв'язаними» до кінця на сьогодні, а й не будуть «розв'язаними» у найближчому майбутньому, оскільки цього трапитися просто не може. Єдиної концепції об'єкта злочину та його структури в теорії кримінального права апріорі бути не може, як і не було її досі [1, с. 106].

Основною метою роботи не є дослідження проблеми визначення поняття об'єкта злочину і розгляд усіх поглядів науковців з цього приводу, але варто зазначити, що не можна безапеляційно стверджувати про те, що якась одна із перерахованих вище концепцій є абсолютно правильною, а всі інші – хибні, адже кожна з них має як сильні, так і слабкі, а в деякій мірі і суперечливі сторони, і при цьому все ж має право на існування.

Що стосується співвідношення об'єкта злочину і суспільної небезпеки злочинного діяння, то природно, що сам по собі об'єкт злочину не становить суспільної небезпеки і тому не може бути елементом її структури. Однак характер суспільної небезпеки злочинного діяння залежить від важливості об'єкта кримінально-правової охорони, яка визначається місцем у системі Особливої частини КК України та знаходить відображення в санкціях кримінально-правових норм. Сутність суспільної небезпеки злочинного діяння потрібно бачити, перш за все, в самому факті порушення кримінально-правової заборони [18, с. 135–136]. Чим соціально значиміший, важливіший об'єкт охорони (злочину), тим небезпечнішим при інших рівних умовах є й діяння, що на нього посягає, тим суворішою повинна бути і

санкція норми, що передбачає покарання за його вчинення [11, с. 60].

Тобто суспільна небезпека злочинів знаходиться в прямій залежності від соціальної цінності тих суспільних відносин, на які вона реально посягає. Ця залежність виражається чіткою формулою: «За інших рівних умов суспільна небезпека діяння тим вища, чим важливіші й значиміші суспільні відносини, які вона порушила». Цінність об'єкта посягання впливає на суспільну небезпеку діяння в цілому. Можна сказати, що характер суспільних відносин і їх важливість впливають на суспільну небезпеку злочину [10, с. 71].

В ідеалі об'єкт злочину повинен би вказувати на характер суспільної небезпеки залежно від місця в Особливій частині КК України. Однак на сьогоднішній день це не видається можливим у зв'язку з тим, що в законі про кримінальну відповідальність не дотримано принципу, відповідно до якого склади злочинів розміщуються за ступенем суспільної небезпеки як за родовим об'єктом, так і в межах одного розділу та навіть у межах однієї статті.

Наприклад, традиційним у теорії кримінального права є розуміння кваліфікованого складу злочину як спеціального виду основного складу, який доповнює одним чи кількома кваліфікуючими ознаками, суспільна небезпека яких заслуговує на самостійну кримінально-правову оцінку. Як правило, у першій частині статті КК передбачений основний склад злочину, а у наступних – кваліфіковані та особливо кваліфіковані. Однак це правило спростовується тим, що за підрахунками О. К. Маріна, деякі статті Особливої частини КК України містять основні склади злочинів; 24 частини статей Особливої частини КК України містять одночасно і основний, і кваліфікований склад. Наведене вище розглядається дослідником як конструктивні аномалії кваліфікованих складів злочинів у КК України [12, с. 160–161].

Важливо також вирішити питання, чи змінюється суспільна небезпека злочинів з урахуванням об'єкта залежно від частоти посягань. Це питання можна розглядати з двох сторін: з одного боку – на стадії криміналізації, а з іншого – на стадії правозастосування. Так, законодавець при вирішенні питання про криміналізацію чи декриміналізацію певних діянь повинен враховувати частоту посягань, адже їх масовість є показником того, що належне застосування передбачених кримінальним законом засобів їх охорони є недостатнім і виникає необхідність у застосуванні ефективніших заходів кримінально-правової охорони або ж у суспільній свідомості такі діяння не відображаються настільки серйозними, а застосування заходів, передбачених кримінальним законом, є необґрунтованим і недоцільним. Тобто масовий характер може зменшувати ступінь суспільної небезпеки діяння та бути підставою для декриміналізації. Натомість при визначенні суспільної небезпеки конкретного злочину немає значення, скільки ще було чи не було вчинено аналогічних посягань.

Крім того, варто також зазначити, що злочини бувають однооб'єктними та багатооб'єктними. Зазвичай злочин порушує один безпосередній об'єкт кримінально-правової охорони. Однак зустрічаються такі злочини, які заподіюють шкоду двом або більше різним об'єктам. Це означає, що норма, яка описує склад злочину, покликана охороняти як основний безпосередній об'єкт, так і деякі інші цінності (додаткові об'єкти). Наприклад, розбій заподіює шкоду і відносинам власності, і особі потерпілого. Причому заподіяння шкоди двом або більше об'єктам у випадках із розбоєм та іншими подібними злочинами є обов'язковим для визначення певного посягання. Тому скоєне може бути оцінене як злочин лише за умови, що встановлено порушення кількох об'єктів [16, с. 168].

У такому випадку виникає питання про те, чи для констатації заподіяння істотної шкоди вона має заподіюватися одночасно і основному, і додатковому об'єкту; чи достатньо заподіяння істотної шкоди лише основному об'єкту, а завдана додатковому об'єкту шкода необов'язково повинна бути істотною; чи можна констатувати наявність істотної шкоди у випадку, якщо заподіяну шкоду окремо як основному, так і додатковому об'єкту не є істотною, а в сукупності заподіяна шкода основному і додатковому об'єктам кримінально-правової охорони є істотною.

Видається, що для констатації суспільної небезпеки діяння обов'язковим є заподіяння істотної шкоди основному об'єкту кримінально-правової охорони. Натомість комплексний аналіз заподіяної чи потенційної шкоди додатковому об'єкту та розмір такої шкоди визначає ступінь суспільної небезпеки .

ступінь суспільної небезпеки діяння і враховується при індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Мають місце й інші ситуації, коли відповідальність посилюється, якщо злочин посягає крім одного (основного), ще й на інший об'єкт кримінально-правової охорони. Так, основним об'єктом умисного знищення чи пошкодження чужого майна є відносини власності; якщо наслідком цього злочину стала загибель людей, то додатково порушується ще й такий об'єкт, як життя іншої людини \[16, с. 168]. Очевидно, що однооб'єктні та багатооб'єктні злочини відрізняються за характером суспільної небезпеки. Чим більшою є цінність об'єкта, на який здійснено посягання, тим вищою за характером є суспільна небезпека вчиненого злочину. Адже об'єкт злочину впливає виключно на якісний характер суспільної небезпеки.

З об'єктом злочину нерозривно пов'язані предмет злочину та потерпілий. Вони впливають на суспільну небезпеку, якщо є обов'язковими ознаками складу злочину. Наприклад, крадіжка вогнепальної нарізної зброї, бойових припасів або наркотичних засобів різко підвищує суспільну небезпеку діяння. Однак слід пам'ятати головне: предмет «бере участь» у цьому процесі не сам по собі, а у зв'язку з суспільними відносинами, які є об'єктом злочину \[10, с. 76]. Аналогічно, злочин, вчинений щодо неповнолітнього, малолітнього, новонародженої дитини чи особи в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, є більш суспільно небезпечним.

Висновки. Отже, об'єкт злочину є ключовим показником характеру суспільної небезпеки посягання, визначає цінність об'єкта кримінально-правової охорони, дає змогу правильно кваліфікувати суспільно небезпечні діяння та відрізняти злочинні діяння від незлочинних. Суспільна небезпека змінюється залежно від частоти посягань лише на стадії криміналізації, оскільки масовий характер може бути підставою для декриміналізації. Натомість на стадії правозастосування частота посягань не впливає ні на кваліфікацію, ні на призначення покарання, ні на звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання. Крім того, посягання на кілька об'єктів кримінально-правової охорони є більш суспільно небезпечним, ніж посягання, що завдало істотної шкоди лише одному об'єкту. Предмет злочину та потерпілий як обов'язкові ознаки складу впливають на наявність суспільної небезпеки, водночас як факультативні — визначають ступінь суспільної небезпеки та враховуються під час індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Література

1. Андрушко П. П. *Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика*: монографія. К., КНТ, 2007. 328 с.
2. Берзін П. С. *Кримінальне правопорушення, злочин і кримінальний проступок за новим КК Республіки Казахстан: поняття та особливості співвідношення*. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 4(10). С. 217–231.
3. Гавриш С. Б. *Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства.* К.: Ін-т законодавства ВР України, 2002. 636 с.
4. Гальцова В. В. *Об'єкт та система злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (розділ V Особливої частини КК України). Право і Безпека*. 2011. № 2. С. 223–227.
5. [Електронний ресурс] URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pib/2011/2/PB-2/PB-249.pdf
6. Готін О. М. *Кримінальна відповідальність за випуск або реалізацію недоброякісної продукції в умовах ринкової економіки (проблеми теорії та практики): автореф. дис. ... канд. юрид. наук.* К., 2003. 21 с.
7. Коржанський М. Й. *Предмет і об'єкт злочину: монографія.* Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
8. *Кримінальне право України. Загал. частина: підруч. для студентів юрид. ВНЗ і фак.* / Г.В. Андрушко та ін.; за ред. П.С. Матишевського та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
9. *Кримінальне право. Загальна частина: підручник* / за ред. А.С. Беніцького та ін. К.: Істина, 2011. 1112 с.
10. Лихова С. Я. *Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особливої частини КК України): монографія.* К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. 573 с.
11. Ляпунов Ю. И. *Общественная опасность деяния как универсальная категория советского уголовного права: учеб. пособие.* М.: ВЮЗШ МВД СССР, 1989. 119 с.
12. Мальцев В. В. *Общественно опасное поведение в уголовном праве: монографія.* М.: Юритинформ, 2014. 648 с.
13. Марін О. К. *Конструктивні аномалії кваліфікованих складів злочинів. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р.* / ред.: В. Я. Тацій та ін. Х.: Право, 2012. С. 160–163.
14. Новосёлов Г. П. *Учение об объекте преступления. Методологические аспекты.* М.: НОРМА, 2001. 208 с.
15. Тацій В. Я. *Об'єкт і предмет злочину в радянському уголовному праве.* Х.: Вища школа, 1988. 198 с.

16. Трубніков В. М. *Новий взгляд на об'єкт злочинення. Право і безпека*. 2002. № 1. С. 81–87.

17. *Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник* / за ред. В.О. Навроцького. К.: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

18. Фесенко Є. В. *Цінності як об'єкт злочину. Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.

19. Фефелов П. А. *Общественная опасность преступного деяния. Советское государство и право.* 1977. № 5. С. 135–138.